

ΚΑΙ ΠΑΛΙ ΠΕΡΙ ΣΕΡΑΦΕΙΜ ΤΖΕΡΒΕΝΟΥ ΤΟΥ ΘΑΣΙΟΥ

Γεώργιος Παπάζογλου

Κάναμε άλλοτε λόγο για τις σχέσεις του Θάσιου ιερομονάχου Σεραφείμ, επισκόπου από το 1709/10 Τζερβενοῦ, με την μονή του Διονυσίου στο "Άγιον Όρος και τις Παραδουνάβιες Ήγεμονίες, τους λογίους, ιερωμένους και άλλους, τους καταγομένους από την Θάσο, τον τυπογράφο Σωτήριο Δούκα, λ.χ., τον Μητροφάνη Νύσσης, αλλά και τον όμώνυμο Μητροφάνη «άρχιμανδρίτη Ρωσσίας» και άνεψιό του¹. πρόσφατες έρευνες έφεραν στο φώς νέα χφφ. προερχόμενα από την γραφίδα του λογίου Θασίου ιερωμένου, τα όποια και έρχονται να διαφωτίσουν ένα σχετικώς σκοτεινό θέμα, αυτό των σπουδών του και των σχέσεών του με κύκλους του Πατριαρχείου τής Κωνσταντινουπόλεως². Ός σήμερα γνωρίσαμε τον Σεραφείμ ιερομόναχο και ήγούμενο τής μονής Διονυσίου, το 1694 και 1695 άντιστοίχως, έχοντας προφανώς διδαχθεῖ, άγνωστο ποῦ, τα «γραμματικά» και την «κυκλοπαιδεία», μαθητή έν συνεχεία, το 1700, στο Βουκουρέστι, στην Αύθεντική Σχολή, κοντά στον Σεβαστό Κυμινήτη, επίσκοπο Τζερβενοῦ το 1709/10³. θα πρέπει στην ως άνω πορεία

1. Γ. Κ. Παπάζογλου, Δύο Θάσιοι στο "Άγιον Όρος και στη Βλαχία: Σεραφείμ ιερομόναχος και Σωτήριος Δούκας Στωίκοβιτς (17-18 αϊ.), *Θασιακά* 7 (1990/91) [Πρακτικά Α' Συμποσίου Θασιακῶν Μελετῶν - Ή Θάσος διά μέσου των αίωνων: Ήστορία - Τέχνη - Πολιτισμός], Αφιέρωμα στην Μνήμη Γεωργίου Μπακαλάκη, 51-64, *Τοῦ ίδιου*, Σεραφείμ Τζερβενός και Μητροφάνης Νύσσης - Μητροφάνης Θάσιος: "Άγνωστες πτυχές τής ζωής και του έργου λογίων Θάσιων ιεραρχῶν (17-18 αϊ.), *Θασιακά* 9 (1994/95) [Πρακτικά Β' Συμποσίου Θασιακῶν Μελετῶν - Ή Θάσος διά μέσου των αίωνων: Ήστορία - Τέχνη - Πολιτισμός], Αφιέρωμα στην Μνήμη Σωκράτη Καπλανέρη, 391-419.

2. Όσο προχωρῶ ή έρευνα για τον έντοπισμό των χειρογράφων του γνωστοῦ βιβλιοφίλου Φαναριώτη Νικολάου Καρατζῆ, έρευνα, λ.χ., στα χιλιάδες χφφ. τής συλλογής Thomas Phillipps, τόσο νέα χφφ. του Θασίου ιερωμένου, ή και του επίσης Θασίου Μητροφάνη Νύσσης, θα έρχονται να προστεθοῦν στα ήδη γνωστά.

3. Γ. Κ. Παπάζογλου, *Σεραφείμ...*, 392-309 (κυρίως).

τοῦ Σεραφείμ ἀπὸ τὴν Θάσο, στὸ "Ἅγιον Ὅρος καὶ ἀπὸ ἐκεῖ στὶς Παραδου-
νάβιες Ἡγεμονίες, νὰ παρεμβάλουμε καὶ τὴν Βασιλεύουσα, ὅπου καὶ θὰ πα-
ρέμεινε ὁ Θάσιος ἱερωμένος γιὰ δύο ἢ τρία χρόνια φοιτώντας στὸ ἐκεῖ «Φρο-
ντιστήριον», στὴν Πατριαρχικὴ Ἀκαδημία⁴, ἀπὸ τὸ 1696 τοῦλάχιστον ὡς καὶ
τὸ 1697/98. Τὴν πληροφορία γιὰ μαθητεία τοῦ Σεραφείμ στὴν περιώνυμη
Πατριαρχικὴ Σχολή, στὴν Κωνσταντινούπολη, τὴν ἔχουμε ἀπὸ σημεῖωμα τοῦ
ἰδίου τοῦ Θασίου ἱερωμένου πὺ διαβάζουμε στὸ τέλος χειρογράφου προερ-
χομένου ἀπὸ τὴν γραφίδα του («Am Ende der Handschrift»), τοῦ χειρογρά-
φου σήμερα Berol. gr. ἀρ. 313: «Ἐίληφε τέλος ἡ παροῦσα βίβλος παρ' ἐμοῦ
Σεραφείμ ἱερομονάχου τοῦ ἐκ τῆς νήσου Θάσου ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ
τὸ ἀχῆς' (1696) ἀπὸ Χριστοῦ· ἡ μὲν χεῖρ ἡ γράψασα σήφηται τάφω, ἡ δὲ
γραφὴ μένει εἰς χρόνους πληρυστάτους», γιὰ νὰ προσθέσει, σχετικῶς μὲ τὸ
κειμένο πὺ ἀντέγραψε, τὴν «προδιοίκηση εἰς τὴν φιλοσοφίαν»: «ἦν καὶ ἐδι-
δάχθη πρῶτον μὲν παρὰ τοῦ σοφωτάτου κυρίου Σπαντωνῆ καθηγητοῦ τοῦ
τῆς Κωνσταντινουπόλεως φροντιστηρίου, καὶ δεύτερον παρὰ τοῦ σοφωτάτου
κυροῦ Σεβαστοῦ διδασκάλου τοῦ ἐν Βουκουρεστίῳ μουσείου· ὅς καὶ τὰ λοι-
πὰ τῶν τῆς φιλοσοφίας μαθημάτων ἡμᾶς ἐδίδαξεν ἐφεξῆς μέχρι τέλους»,
ἐνῶ μὲ ἄλλο του σημεῖωμα διασαφηνίζει τὸν χρόνο τῆς παρουσίας του στὴν
Βασιλεύουσα, γράφει: «εἰς τοὺς 1697 ἀπριλλίου 16 ἐτελειώσαμεν τὴν πα-
ροῦσαν πραγματείαν τῆς φυσικῆς ἀκροάσεως ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ
εἰς τοὺς 1699 φεβρουαρίου 15 ἐν Οὐγκροβλαχίᾳ»⁵.

4. Τὸ σιγίλλιο τοῦ 1663 τοῦ πατριάρχη Διονυσίου Γ', τὸ ἀναφερόμενο στὴν ὑπὸ τοῦ
ἐκ Καστοριάς ὀρμωμένου Μανολάκη σύσταση Σχολῆς στὴν Κωνσταντινούπολη, κἀνει λόγo
γιὰ σύσταση «Ἀκαδημίας», «Φροντιστηρίου», «Ἱερᾶς Σχολῆς», τὸ ἴδιο καὶ τὸ σιγίλλιο
τοῦ 1691 τοῦ πατριάρχη Καλλινίκου Β', πρβλ. «...ὥστε Ἀκαδημίαν συστήσαι καὶ Σχολὴν
κοινὴν πρυτανεῦσαι», «...καὶ τεκμηρίου χάριν τῆς πρὸς τὴν ἱερὰν σχολὴν εὐλαβείας, ἀπο-
δημοῦντός τινος τῶν ἐν τῷ Φροντιστηρίῳ διδασκάλων ἢ μοναχῶν», «...ἐπὶ τῷ ἀνακαινι-
σθῆναι δι' αὐτῶν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας τὸ Φροντιστήριον, εἰς κοινὴν μὲν ὠφέλειαν τοῦ Γέ-
νους», «...πρὸς σύστασιν αὐτοῦ τοῦ Φροντιστηρίου διατάξαμεν» κ.ἀ., *Τ. Γριτσοπούλου*,
Πατριαρχικὴ Μεγάλη τοῦ Γένους Σχολή, Ἐν Ἀθήναις 1971, Β, 354, 355, 358, 360
(-κλασσικὸ πιά ἔργο γιὰ τὴν πνευματικὴ ἱστορία τοῦ Γένους), σχετικῶς βλ. καὶ *Β. Φον-
κιδέ*, Τὸ πατριαρχικὸ ἔγγραφο γιὰ τὴν ἴδρυση τῆς Σχολῆς τοῦ Μανολάκη Καστοριανοῦ καὶ
τὸ ἀντίγραφο τῆς Πετρούπολης, *Θησαυρισματα* 26 (1996), 309-315 (ὅπου καὶ λοιπὴ βι-
βλιογραφία).

5. *C. de Boor*, Verzeichnis der griechischen Handschriften, Berlin 1897, II,
172 [στὸ: Die Handschriften-Verzeichnis der Königlichen Bibliothek zu Berlin,
τ. XI]· ἀξίζει νὰ προσεχθεῖ πῶς κατὰ τὰ χρόνια πρὶν ἀπὸ τὴν ἀναδιοργάνωση ἢ Πατριαρ-
χικὴ Ἀκαδημία φαίνεται νὰ ἐστεγάζετο στὸ Σιναῖτικὸ Μετόχιο καὶ σὲ «περιφανῆ οἰκία»
πλησίον τοῦ Μετοχίου εὐρισκόμενῃ, ὅπου καὶ παρέμεινε στεγαζομένη πιθανότατα καὶ κατὰ
τὰ χρόνια πὺ ἀκολούθησαν, κατὰ τὰ ἔτη τῆς ἐκεῖ φοιτήσεως τοῦ Σεραφείμ, πρβλ. *Τ. Γρι-
τσοπούλου*, ὁ.π., Α (Ἐν Ἀθήναις 1966), 272 καὶ 278 (- στὸ σιγίλλιον τῆς ἀναδιοργα-

Ἀπὸ τὸ ὡς ἄνω σημείωμα καθίσταται σαφές ὅτι ὁ Θάσιος ἱερωμένος κατὰ τὸ 1695/96 ἄφησε τὴν μονὴ τῆς μετανοίας του, αὐτὴν τοῦ Διονυσίου, καὶ τὸ Ἅγιον Ὅρος, ὄντας ἡγούμενος, γιὰ νὰ βρεθεῖ στὴν Βασιλεύουσα, προκειμένου νὰ παρακολουθήσει στὸ ἐκεῖ «Φροντιστήριον», στὴν Πατριαρχικὴ Ἀκαδημία, τὰ «ἀνώτερα μαθήματα»⁶. Ὁ Σεραφεῖμ θὰ βρεῖ στὴν περιώνυμο Σχολή, μετὰ τὴν ἀνασύνταξή της με βάση τὸ πατριαρχικὸ σιγίλλιο τοῦ 1691 (σιγίλλιο τοῦ Καλλινίκου Β')⁷, τὸν Ἀντώνιο Σπαντωνῆ σχολαρχοῦντα νὰ διδάσκει στὸ ἀνώτερο τμήμα τοῦ «Φροντιστηρίου» καὶ τὸν Γεράσιμο Ἀκαρνάνα διδάσκαλο τῶν «γραμματικῶν» καὶ τῆς «κυκλοπαιδείας»⁸. Εἶναι γνωστό, ἄλλωστε, ὅτι μετὰ τὴν ὀλιγόμηνη διακοπὴ τῆς λειτουργίας τῆς Σχολῆς, κατὰ τὸ 1690/91, καὶ τὴν ἀναδιοργάνωσή της, με βάση τὸ ὡς ἄνω σιγίλλιο, ὀρίζεται ἡ πρόσληψη δύο μόνο διδασκάλων γιὰ τὸ «Φροντιστήριον», ἑνὸς γιὰ τὰ «ἐπιστημονικὰ μαθήματα» με ἐτήσιο μισθὸ 200 γροσίων, καὶ δεύτερου γιὰ τὴν διδασκαλία τῶν «γραμματικῶν» καὶ τῆς «κυκλοπαιδείας», με ἐτήσιο μισθὸ 150 γροσίων⁹. Ὁ Σεραφεῖμ λοιπὸν φαίνεται νὰ ἐδιδάχθη τὰ «ἐπιστημονικὰ μαθήματα» με δάσκαλο τὸν Ἀντώνιο Σπαντωνῆ (-ὑπάρχει βεβαίως πάντοτε ἀνοιχτὸ τὸ θέμα τοῦ ποῦ καὶ πότε ἐδιδάχθη ὁ Σεραφεῖμ τὰ «γραμματικὰ» καὶ τὴν «κυκλοπαιδεία», θέμα στὸ ὁποῖο θὰ ἐπανέλθουμε κατωτέρω)¹⁰. Περῶσε τὰ μαθήματα τοῦ «Φροντιστηρίου» τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ πέρασε στὴν συνέχεια στὸ Βουκουρέστι γιὰ νὰ παρακολουθήσει τὰ μαθήματα

νώσεως τῆς Σχολῆς τοῦ 1691 γίνεται λόγος ἀπλῶς γιὰ βελτίωση τῆς οἰκοδομῆς τῆς Ἀκαδημίας: «ἀνὰ χεῖρας λαβόντες τὴν βοήθειαν δίκην κρηπίδος ἐθέμεθα τοῦ ἔργου, ἐν ἧ τὴν οἰκοδομὴν ἐξηγήσαμεν ὄλαις χερσὶ καὶ δυνάμει...»).

6. Ὡς «καθηγούμενος τῆς αὐτῆς μονῆς Σεραφεῖμ ἱερομόναχος» ὑπογράφει στὶς 18 Ἰουνίου 1695, σὲ σημείωμα ποῦ ἀπαντᾷ σὲ παλαιότυπο τῆς μονῆς Διονυσίου (ἀρ. 28 τῆς Συλλογῆς Παλαιούτων), πρβλ. *Γ. Κ. Παπάζογλου, Σεραφεῖμ...*, 393, ἐνῶ φαίνεται νὰ εὑρίσκεται ἤδη στὴν Κωνσταντινούπολη, ὅταν καὶ ἀρχίζει τὴν ἀντιγραφὴ τοῦ χειρογράφου Berol. gr. ἀρ. 313 σήμερα, στὶς 27 Ἰανουαρίου τοῦ 1696, ὅπως πληροφοροῦμεθα ἀπὸ σημείωμα ποῦ ἀπαντᾷ σὲ ἀνάριθμο φ. τῆς ἀρχῆς: «εἰς τοὺς 1969 ἰαννουαρίῳ 27 ἀρχίσαμεν τὴν φυσικὴν».

7. *Τ. Γριτσοπούλου, ὁ.π.*, Α, 277-282, καὶ Β, 357-362.

8. Ὁ.π., Α, 282-283 (γιὰ τοὺς Σπαντωνῆ καὶ Γεράσιμο γενικῶς βλ. σσ. 263-268, 305-319, 321-331 καὶ 260-263).

9. «...εἶναι καὶ προσεδρεύει ἐν αὐτῷ διδασκάλους δύο, τὸν μὲν ἕνα διδάσκοντα τὰ ἐπιστημονικὰ μαθήματα, τὸν δὲ ἕτερον τὰ γραμματικὰ τῆς κυκλοπαιδείας διερχομένοντα, οἷτινες ἔχουσι λαμβάνειν μισθὸν τοῦ κόπου αὐτῶν ὁ μὲν τῶν ἐπιστημονικῶν μαθημάτων γρόσια διακόσια, ὁ δὲ τῆς κυκλοπαιδείας γρόσια 150», βλ. *Τ. Γριτσοπούλου, ὁ.π.*, Β, 359.

10. Ὁ σεβαστὸς φίλος *Τ. Γριτσοπούλου* υποθέτει, χωρὶς νὰ ἔχει ὑπόψη τοῦ τὸ ὡς ἄνω σημείωμα τοῦ ἱερομονάχου Σεραφεῖμ, καὶ υποθέτει σωστά, ὅτι ὁ Σπαντωνῆς ἦτο ὁ διδάσκαλος τῶν «ἀνωτέρων μαθημάτων» στὴν Πατριαρχικὴ Ἀκαδημία κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀνασυγκροτήσεώς της, πρβλ. *Τ. Γριτσοπούλου, ὁ.π.*, 282.

τοῦ Σεβαστοῦ Κυμινήτη, εἶναι ἄγνωστο· ἡ διατύπωση τοῦ σημειώματος πάντως «ὅς (sc. ὁ Σεβαστός) καὶ τὰ λοιπὰ τῶν τῆς φιλοσοφίας μαθημάτων ἡμᾶς ἐδίδαξεν ἐφεξῆς μέχρι τέλους» μᾶς ἐπιτρέπει νὰ συμπεράνουμε ὅτι δὲν περάτωσε τὰ «φιλοσοφικὰ μαθήματα» στὴν Κωνσταντινούπολη ἢ τοῦλάχιστον ὅτι εἶχε σὲ μεγαλύτερη ἐκτίμηση τὴν διδασκαλία τοῦ Κυμινήτη, καὶ τὸν ἴδιο τὸν Τραπεζούντιο λόγιο, σὲ σχέση μετὰ τὴν διδασκαλία τῶν δασκάλων του τῆς Κωνσταντινουπόλεως¹¹. Ὁ Σεβαστός ἤδη ἀπὸ τὸ 1682 εἶχε ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ τὴν Πατριαρχικὴ Ἀκαδημία, γιὰ νὰ κατευθυνθεῖ, μετὰ ἀπὸ ἑπταετῆ παρουσία καὶ διδασκαλία στὴν πατρίδα του Τραπεζοῦντα (1683-1689), στὸ Βουκουρέστι «ὄπου τὸν ἀνέμενε στάδιον λαμπρὸν εἰς τὸ ἑλληνικὸν Αὐθεντικὸν Φροντιστήριον εἰς τὴν μονὴν τοῦ Ἀγίου Σάββα», ἐκεῖ καὶ θὰ πεθάνει τὸ 1702¹². Ὁ Σεραφεῖμ θὰ βρεθεῖ στὸ Βουκουρέστι περὶ τὸ 1698/99, γιὰ νὰ διδαχθεῖ ἀπὸ τὸν Σεβαστὸ Κυμινήτη «τὰ λοιπὰ τῶν τῆς φιλοσοφίας μαθημάτων» καὶ νὰ περατώσει κοντὰ του τὶς σχετικὲς σπουδὲς («ἐφεξῆς μέχρι τέλους») ὡς καὶ τὸ 1700 τοῦλάχιστον, ὅσο μποροῦμε νὰ κρίνουμε ἀπὸ σημείωμα τοῦ Θεοφάνους ἱερωμένου ποὺ ἀπαντᾷ σὲ κώδικα προερχόμενο ἀπὸ τὴν γραφίδα του, χφ. ἀρ. 404 (56) τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας· διαβάζουμε: «Εἰς τὸ ἀπὸ Χριστοῦ εἴληφε τέραμα ἢ παροῦσα βίβλος παρ' ἐμοῦ Σεραφεῖμ (...) ἦν καὶ ἐδιδάχθη παρὰ τοῦ σοφωτάτου κυροῦ Σεβαστοῦ τοῦ Κυμνήτου ἐν τῇ Οὐγκροβλαχίᾳ κατὰ μῆνα Σεπτέμβριον»¹³. Θὰ πρέπει νὰ προσέξουμε πὼς ὁ ἡμέτερος Σεραφεῖμ κατὰ τὸ 1700 θὰ ἦτο ἤδη μεσηλιξ, θὰ πλησίαζε, ἂν δὲν τὰ εἶχε περάσει, τὰ 35/40 χρόνια του, ἂν λάβουμε ὑπόψη μας πὼς κατὰ τὸ 1695, καταγράφεται ἤδη ὡς «καθηγούμενος» τῆς μονῆς Διονυσίου τοῦ Ἀγίου Ὁρους¹⁴. Βεβαίως τὸ φαινόμενο «τῆς συνέχισης τῶν σπουδῶν καὶ σὲ μεγάλη ἡλικία εἶναι ἀρκετὰ συνηθισμένο τὴν ἐποχὴ ἐκείνη»¹⁵, ὅπως συνηθισμένο φαίνεται νὰ ἦτο καὶ τὸ φαινόμενο τῆς συνέχισης τῶν σπουδῶν στὸ Βουκουρέστι μετὰ ἀπὸ σπουδὲς στὸ «Φροντιστήριον» τῆς Κωνσταντινουπόλεως· ὁ Νεόφυτος Νοταρᾶς, ἀδελφὸς τοῦ Χρυσάνθου, λ.χ., εἶναι γνωστὸ πὼς «εἶχε

11. Τὰ σχετικὰ μετὰ τὸν Σεβαστὸ Κυμινήτη, βλ. *Τ. Γριτσοπούλου*, ὅ.π., 250-260, ὅπως καὶ στὴν κλασσικὴ μονογραφία τοῦ Ἀ. Καραθανάση, *Οἱ Ἕλληνες λόγιοι στὴ Βλαχία (1670-1714)*, Συμβολὴ στὴ μελέτη τῆς ἐλληνικῆς πνευματικῆς κίνησης στὶς Παραδουνάβιες Ἡγεμονίες κατὰ τὴν προφαναριωτικὴν περίοδο, Θεσσαλονίκη 1982, 83-89 (ὅπου καὶ λοιπὴ βιβλιογραφία).

12. *Τ. Γριτσοπούλου*, ὅ.π., 253-254, ὅπως καὶ Ἀ. Καραθανάση, ὅ.π., 83, 84, 89 (κυρίως).

13. *C. Litzica*, *Catalogul manuscriptelor grecești*, București 1909, 43, πρβλ. καὶ *Γ. Κ. Παπάζογλου*, Δύο Θάσιοι..., 53-54.

14. Σχετικῶς βλ. *Γ. Κ. Παπάζογλου*, Δύο Θάσιοι..., 52-58, ὅπως καὶ *Τοῦ ἰδίου*, *Σεραφεῖμ...*, 392-409.

15. Ἀ. Καραθανάση, ὅ.π., 88, σημ. 1.

σπουδάσει, παλαιότερα, στὴν Πατριαρχικὴ Ἀκαδημία κοντὰ στὸν Κυμινῆτη καὶ φαίνεται ὅτι συνέχισε τὴ μαθητεία του στὸν παλαιὸ δάσκαλό του στὸ Βουκουρέστι» κατὰ τὴν τελευταία δεκαετία τοῦ 17ου αἰῶνος¹⁶. Συνεχίζει ὁ Θάσιος ἱερωμένος τὶς σπουδές του στὸ Βουκουρέστι γιατί γνώριζε ἀπὸ παλιά, ὅπως ὁ Νεόφυτος, τὸν δάσκαλο Κυμινῆτη ἢ πῆγε ἐκεῖ κατόπιν συστάσεως γνωστῶν του, τοῦ Θασίου, λ.χ., ἱεράρχη Μητροφάνη, εἶναι ἄγνωστο¹⁷.

Ἀπὸ τὸ σιγίλλιο τοῦ πατριάρχου Καλλινίκου Β', τοῦ 1691, ἔχουμε γενικὲς πληροφορίες γιὰ τὸν τρόπο τῆς διδασκαλίας¹⁸ στὸ ἀνώτερο τμήμα, αὐτὸ τῶν «ἐπιστημῶν», τῆς Πατριαρχικῆς Ἀκαδημίας, αὐτὸ στὸ ὁποῖο φοίτησε ὁ ἡμέτερος Σεραφεῖμ καὶ στὸ ὁποῖο ὑπεύθυνος ἦτο ὁ Ἀντώνιος Σπαντωνῆς, ὅχι ὅμως καὶ γιὰ τὰ μαθήματα ποὺ ἐδιδάσκοντο· διαβάζουμε: «(...) ὁ μὲν διδάσκαλος τῶν ἐπιστημῶν εἰς δύο κλάσεις διδάσκει τοὺς μαθητὰς τὰ μαθήματα, ὧν μετὰ τὴν παράδοσιν ἐρωτᾷ τε καὶ λύειν τὰς ἀπὸ τῶν αὐτῶν μαθημάτων ἀπορίας, καθ' ἡμέραν τε ἐπιτάττει ἐνὶ τῶν μαθητῶν ἀναλαμβάνειν τὸ προειλημμένον μάθημα, χωρὶς τοῦ παρέχειν αὐτῷ τινα προλαβοῦσαν εἰδησιω, τῇ δὲ ἡμέρᾳ τοῦ Σαββάτου μαθήματα μὲν τῆς προκειμένης ἐπιστήμης μὴ διδάσκειν, ἀθροίζει δὲ ἐνώπιον αὐτοῦ τοὺς μαθητὰς, εἶτα δι' ἑαυτοῦ τε καὶ δι' ἀλλήλων ἐκείνων ἐπεξεργάζεσθαι τριβὴν τινα καὶ ἀναπόλησιν κατὰ νοῦν τῶν παρελθόντων μαθημάτων διὰ τινων προσαρμοζόντων προβλημάτων, προτρέπει τε τοῖς ἐπαίουςι μαθηταῖς καὶ συνιστᾷ αὐτοῖς ἐνδελεχῶς διαλέξεις ἀλλήλοις, δι' ὧν ἔχουσι γυμνάζεσθαι καλῶς καὶ προχωρεῖν εἰς ἐπίδοσιν»¹⁹. Ἀπὸ ἐπιστολῆ ὡστόσο τοῦ Ἀθανασίου Λεοντάρη, μαθητῆ τῶν «ἐπιστημονικῶν μαθημάτων» στὸ «Φροντιστήριον», κατὰ τὰ ἔτη 1676-1679, μὲ δάσκαλο τὸν Σεβαστὸ Κυμινῆτη, πληροφοροῦμεθα τὰ μαθήματα τὰ ὁποῖα ἐδιδάσκοντο οἱ μαθητὲς στὴν Πατριαρχικὴ Ἀκαδημία, ποὺ δὲν θὰ ἦσαν καὶ διαφορετικὰ ἀπὸ ὅσα θὰ ἐδιδάχθη καὶ ὁ Θάσιος ἱερωμένος· διαβάζουμε: «ἐτελειώσαμεν, ἀδελφέ, μέχρι τοῦδε θεία διοίκησι τὸ περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς τοῦ Ἀριστοτέλους συνταγματίον, παραφράσει τε καὶ ζητήμασι παρὰ τοῦ Κυρίου Ἀλεξάνδρου, τοῦ νῦν τὰ τῆς ἐρμηνείας τῶν ἡμῶν κρατούντων διατηροῦντος, πονηθέν, διεληθόντες ἐν τῷ μεταξὺ καθ' ἑκάστην ἑβδομάδα ἐνὶ μαθήματι καὶ τὰ τοῦ Ἀφθονίου περὶ ὀητορικῆς προγυμνάσματα, ποιῶντες ἐν αὐτοῖς καὶ τὰς τῆς ἀσκήσεως ἐκθέσεις, ἦτοι τὰ παρ' ἡμῶν λεγόμενα θέματα. Ἀπὸ δὲ τοῦ νῦν βουλόμεθα ἄρξεσθαι κατὰ συνεχῆ ἀκολουθίαν τὸ περὶ ὀητορικῆς τέχνης τοῦ Κορυ-

16. "Ο.π., 59, σημ. 3, 80, 88, σημ. 1, 115.

17. Τὰ σχετικὰ μὲ τὸν Μητροφάνη Νύσσης βλ. Γ. Κ. Παπάζογλου, Σεραφεῖμ..., 409-414 (ὅπου καὶ βιβλιογραφία).

18. Γ. Γριτσοπούλου, ὁ.π., 279-280.

19. "Ο.π., Β, 359.

δαλλέως ἐγχειρίδιον, ὃ παρὰ τοῦ αὐτοῦ μαθητοῦ Ἰωαννάκη Καρνοφύλλη ἐλάβομεν»²⁰. Φιλοσοφικά κείμενα τοῦ Κορδαλλέως, λ.χ. τὴν «προδιοίκηση εἰς τὴν φιλοσοφίαν», φαίνεται νὰ ἐδιδάχθη ὁ Σεραφεῖμ καὶ στὰ Βουκουρέστι ἀπὸ τὸν Σεβαστὸ Κυμινήτη, ἀλλὰ καὶ τὰ «λοιπὰ τῶν τῆς φιλοσοφίας», τὸ βιβλίον «περὶ τῆς γενέσεως καὶ φθορᾶς» κ.ἄ.²¹ φαίνεται δηλ. ὁ Σεβαστὸς Κυμινήτης νὰ διδάσκει στὸ Βουκουρέστι ὅ,τι καὶ στὴν δεκαετία (1671-1681/82) τῆς διδασκαλίας του στὸ «Φροντιστήριον» τῆς Κωνσταντινουπόλεως²². Μολονότι στὰ φιλοσοφικά του μαθήματα καὶ στὰ μαθήματα τῆς ρητορικῆς τέχνης, ὅπως εἶδαμε, ὁ Σεβαστὸς χρησιμοποιοῦσε παραφράσεις καὶ ἐρμηνεῖες ἄλλων, τοῦ Κορδαλλέως, λ.χ., ἢ καὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου²³, ὥστόσο μιὰ γενικὴ ιδέα τῶν φιλοσοφικῶν ἐνδιαφερόντων τοῦ Κυμινήτη, ἄρα καὶ τῆς διδασκαλίας ποῦ θὰ ἐδέχθη ἀπὸ αὐτὸν ὁ Σεραφεῖμ στὴν Αὐθεντικὴ Σχολή, μποροῦμε νὰ ἔχουμε ἀπὸ τὴν ἀπλῆ καταγραφή τοῦ συγγραφικοῦ φιλοσοφικοῦ ἔργου του· γνωρίζουμε ὅτι ὁ Σεβαστὸς συνέγραψε: «Ἐρμηνεῖα κατὰ παράφρασιν εἰς τὸ περὶ ψυχῆς τοῦ Ἀριστοτέλους, κατὰ τὴν Θεοφίλου Κορδαλλέως πραγματείαν», «Εἰς τὴν λογικὴν πραγματείαν τοῦ Ἀριστοτέλους ἐρμηνεῖα», «Ἐρμηνεῖα εἰς τὰ μεταφυσικὰ τοῦ Ἀριστοτέλους», «Ἐξήγησις εἰς τὴν περὶ ἀρετῶν καὶ κακιῶν πραγματείαν τοῦ Ἀριστοτέλους», «Περὶ λογικῆς πραγματείας», «Σειρὰ τῶν θεωρουμένων ἐπὶ τῆς φυσικῆς πραγματείας Ἀριστοτέλους», «Περὶ τῶν προγυμνασμάτων Ἀφθονίου τοῦ σοφιστοῦ, κατὰ πεῦσιν καὶ ἀπόκρισιν», «Ἐκλογαὶ παρὰ τῆς λογικῆς Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ», «Ἐκλογαὶ φιλοσοφικαὶ καὶ φιλολογικαὶ ἀκέφαλοι», «Ἐρμηνεῖα αὐτόγραφος Ἡθικῶν Ἀριστοτέλους, ἀρξαμένη γράφεσθαι 1674», «Περὶ τοῦ ὀρθοῦ λογισμοῦ»²⁴.

Ἐγινε καὶ ἄλλοῦ λόγος γιὰ τὴν πιθανὴ σχέση τοῦ Σεραφεῖμ Τζερβενοῦ μὲ τὸν γνωστὸ Φαναριώτη βιβλιόφιλο Νικόλαο Καρατζᾶ, ἐξεφράσθη ἡ ἄποψη ὅτι πιθανότατα τὸ χφ. ἀρ. 58 τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου, ἄλλοτε χφ. τοῦ Θασίου ἱερωμένου, πέρασε στὴν κατοχὴ τοῦ Καρατζᾶ, πρὶν βρεθεῖ στὴν περιώνυμη μονὴ τῆς Πελοποννήσου²⁵. δυστυχῶς δὲν ὑπάρχει ἡ δυνατό-

20. Ἡ ἐπιστολὴ ἔχει παραλήπτη τὸν δάσκαλο τῆς Ἄρτης Δαμιανὸ καὶ δημοσιεύθηκε τὸ πρῶτον ἀπὸ τὸν *M. Παράνικα*, *Περὶ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Πατριαρχικῆς Σχολῆς* (1621-1691), Ἐπετηρὶς Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως ΚΕ (1893/94), 53-54, πρβλ. καὶ *T. Γριτσοπούλου*, ὁ.π., Α, 251.

21. Σύμφωνα μὲ τὴν μαρτυρία τοῦ ἰδίου τοῦ Σεραφεῖμ, χφφ. Berol. gr. ἀρ. 313 καὶ ἀρ. 405 (56) τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας (σχετικῶς βλ. καὶ ἀνωτέρω).

22. *T. Γριτσοπούλου*, ὁ.π., 250-256.

23. Σχετικῶς βλ. καὶ Ἄ. Καραθανάση, ὁ.π., 86, σημ. 2 (κυρίως).

24. Πρβλ. *T. Γριτσοπούλου*, ὁ.π., 258-59.

25. *G. K. Papazoglou*, *Autres manuscrits de Nikolaos Karatzas* (manuscrits de

της νὰ ἐπιβεβαιώσουμε τὴν ὡς ἄνω θέση, ἀφοῦ καὶ τὸ συγκεκριμένο χφ., μαζί με τὸ σύνολο σχεδὸν τῶν χειρογράφων τῆς μονῆς, χάθηκε μετὰ τὴν πυρκαϊὰ τοῦ 1934²⁶. Ἀξίζει ὥστόσο νὰ προσεχθεῖ πὼς ἓνα τοῦλάχιστον ἀκόμη χφ. τοῦ Σεραφεῖμ φαίνεται νὰ «συμμερίζεται» τὴν τύχη μεγάλου μέρους τῶν χειρογράφων τῆς συλλογῆς τοῦ Νικολάου Καρατζᾶ· θὰ κοσμήσει τὴν Βιβλιοθήκη τῆς Ἱονίου Ἀκαδημίας, αὐτὴν τοῦ λόρδου Guilford²⁷, γιὰ νὰ περάσει ἀργότερα, στὰ Λονδίνο, στὴν κατοχὴ τοῦ βιβλιοφίλου «Sir Thomas Phillipps» καὶ νὰ κατατεθεῖ στὴν Βιβλιοθήκη του μετὰ ἀρ. 7670²⁸. Μετὰ τὸν θάνατο τοῦ τελευταίου καὶ τὸ χφ. τοῦ Θασίου ἱερωμένου, μαζί με χιλιάδες ἄλλα, θὰ περάσει στὰ χέρια τῶν κληρονόμων του, τῆς κόρης του στὴν ἀρχὴ καὶ τοῦ ἐγγονοῦ του στὴν συνέχεια Thomas Fitzroy Fenwick, γιὰ νὰ διασκορπισθεῖ ἔπειτα στοὺς τέσσερις ἀνέμους²⁹. τὸ χφ. τοῦ Σεραφεῖμ θὰ ἐμφανισθεῖ σὲ κατάλογο τοῦ οἴκου δημοπρασιῶν τοῦ Λονδίνου, τοῦ οἴκου Sotheby's μετὰ ἀρ. 4983 (δημοπρασία τῆς 27ης καὶ 28ης Ἰουνίου 1977)³⁰, καὶ θὰ ἀγορασθεῖ γιὰ λογαριασμὸ τῆς Βιβλιοθήκης Albert Ier τῶν Βρυξελλῶν, ὅπου καὶ θὰ κατατεθεῖ, στὸ Τμῆμα Χειρογράφων, μετὰ ἀρ. IV 1110³¹. Ὁ βιβλιόφιλος, στὰ χέρια τοῦ ὁποίου πέρασε τὸ χφ., πρὶν αὐτὸ καταλήξει στὴν κατοχὴ τοῦ Guilford, σὲ ἀνᾶριθμο φ. (Ar) τῆς ἀρχῆς μᾶς δίδει πληροφορίες γιὰ τὸν γραφέα τοῦ χειρογράφου, τὸν Σεραφεῖμ Θάσιο, τίς ὁποῖες φαίνεται νὰ λαμβάνει ἀπὸ δύο ἄλλα χφφ. τοῦ Θασίου ἱερωμένου (-ἀπὸ ἰδιόγραφες σημειώσεις του), ἀπὸ τὰ χφφ. τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου ἀρ. 58 καὶ Berol. gr. ἀρ. 313³², γεγονὸς

bibliothèques d'Athènes-manuscripts inventoirès par N. Veis), Byzantion (ὑπὸ ἐκτύπωση).

26. Πρόχειρα βλ. *M. Richard*, Répertoire des Bibliothèques et des catalogues de manuscrits grecs, Paris 1958, 121.

27. Σχετικῶς βλ. καὶ *Α. καὶ Μαρία Πολίτη*, Βιβλιογραφία 17ου-18ου αἰώνα. Συνοπτικὴ καταγραφή, Δελτίο τοῦ Ἱστορικοῦ καὶ Παλαιογραφικοῦ Ἀρχείου ΣΤ (1988-1992) [Ἀθήνα 1994], 616.

28. *M. Richard*, ὁ.π., 71.

29. Ὁ.π., 72.

30. Πρβλ. Bibliotheca Phillipica. New Series: Nineteenth Part. Catalogue of English, Frensch, Greek and Icelandic manuscripts from the Celebrated Collection formed by Sir Thomas Phillipps. Bt. (1792-1872). The Property of the Trustees of the Robinson Trust. Days of sale: Monday, 27th June, 1977, Tuesday, 28th June, 1977..., Sotheby and Co..., London 1977 (βλ. καὶ *J.M. Olivier*, Répertoire des Bibliothèques de catalogues de manuscrits grecs de Marcel Ricard, Brepols-Turnhout 1995, 221).

31. *M. Wittek*, Les manuscrits grecs de la Bibliothèque royale Albert Ier: nouvelles acquisitions (1974-1978), στὸ: Miscellanea Codicologica F. Masai dicata MCMLXXXIX, Gand 1979, II, 554-555.

32. *Γ. Κ. Παπάζογλου*, Σεραφεῖμ..., 393, 395-396, καὶ *C. de Boor*, ὁ.π.,

πού μᾶς ἐπιτρέπει νὰ δεχθοῦμε ὅτι εἶχε στὴν κατοχὴ του, ἢ κατὰ κάποιον τρόπο ὑπόψη του, καὶ τὰ ὡς ἄνω χφφ. διαβάζουμε (φ. Ar): «*ἐγγραφή ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὸ ,αχ'ς^{ον} ἔτος ἀπὸ Χριστοῦ διὰ χειρὸς Σεραφῆμ ἱερομονάχου τοῦ ἐκ τῆς νήσου Θάσου τοῦ καὶ ἐπισκόπου χρηματίσαντος Τζεοβενού ἐν ἔτει σωτηρίῳ ,αφι^ω, ἰαννοαρίου κθ', ὅστις ἐδιδάχθη τὰ ἀκροαματικὰ ταῦτα τῶν μαθημάτων πρώτον παρὰ τοῦ σοφολογιωτάτου διδασκάλου τοῦ (sic) ἐν Κωνσταντινουπόλει πατριαρχικῆς σχολῆς κυρίου Σπαντωνῆ, τοῦ καὶ μεγάλου χαρτοφύλακος τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου, ἔπειτα παρὰ Σεβαστοῦ Τραπεζουντίου τοῦ Κυμνήτου διδασκάλου τῆς ἐν Βουκουρεστίῳ αὐθεντικῆς ἀκαδημίας*»³³. Εἶναι σαφές πῶς ὅλες οἱ ἐνδείξεις ὁδηγοῦν στὴν ἄποψη ὅτι καὶ τὸ συγκεκριμένο χφ. τοῦ Σεραφείμ θὰ πρέπει νὰ πέρασε ἀπὸ τὴν Βιβλιοθήκη τοῦ Νικολάου Καρατζᾶ. Ἐξάλλου ἀπὸ τὴν συλλογὴ χειρογράφων τοῦ λογίου Φαναριώτη πέρασε, καὶ ἐν συνεχείᾳ καὶ ἀπὸ τὴν συλλογὴ τοῦ κόμητος Guilford, ὅπως καὶ ἄλλοτε δείξαμε, ἓνα τοῦλάχιστον χφ. τοῦ ἄλλου Θασίου ἱερωμένου, τοῦ ἐπισκόπου Νύσσης Μητροφάνη· πρόκειται γιὰ τὸ σημερινὸ χφ. τοῦ British Museum μὲ ἀρ. 8234, ἐπὶ τοῦ ὁποίου, στὴν ἄνω ὠα τοῦ φ. 16r, ἀπαντᾷ τὸ ex libris του (: «*Ἐκ τῶν τοῦ Μ(ητ)ροφάνους βιβλίων*»)³⁴. Μὲ δεδομένο ὅτι ὁ Μητροφάνης θὰ πρέπει νὰ πέθανε ἀρκετὰ πρὶν ἀπὸ τὸν ἡμέτερο Σεραφείμ, ἀλλοῦ δεχθήκαμε ὅτι εἶναι πιθανὸ νὰ ἦτο ἤδη πεθαμένος τὸ 1733³⁵, θὰ ἦτο ζηλευτὴ ὑπόθεση νὰ δεχθοῦμε ὅτι τὸ χφ., πρὶν περάσει στὴν κατοχὴ τοῦ Νικολάου Καρατζᾶ καὶ ἀπὸ ἐκεῖ στὴν Βιβλιοθήκη τοῦ κόμητος Guilford καὶ ἐν συνεχείᾳ στὸ British Museum, πέρασε καὶ ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ Σεραφείμ³⁶. δὲν ἔχουμε ὥστόσο πρὸς τοῦτο καμιά σχετικὴ πληροφορία. Ἄγνωστο, ἐπίσης, εἶναι πῶς ἐφθάσε στὴν Βιβλιοθήκη τοῦ Βερολίνου, ὅπου καὶ κατετέθη μὲ ἀρ. 313, τὸ σημειούμενο ἄνωτέρω χφ. τοῦ Σεραφείμ· ἀκολούθησε καὶ αὐτὸ τὴν μοῖρα τῶν χειρογράφων τοῦ Νικολάου Καρατζᾶ, εἶναι ἄγνωστο. Ἄς προσεχθεῖ πῶς πρόσφατες ἔρευνες μᾶς

33. *M. Wittek*, ὁ.π..

34. Σχετικῶς βλ. *Γ. Κ. Παπάζογλου*, Χειρόγραφα τοῦ Νικολάου Καρατζᾶ εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου (ἄλλοτε χφφ. Guilford), *ΕΕΒΣ ΜΘ* (1994-98), 245.

35. *Γ. Κ. Παπάζογλου*, *Σεραφείμ...*, 413.

36. Εἶναι γνωστὸ πῶς χφφ. καὶ ἔντυπα τοῦ Σεραφείμ περνοῦν στὴν μονὴ Διονυσίου, χφφ. καὶ ἔντυπα τοῦ Μητροφάνη Νύσσης περνοῦν ἐπίσης στὴν μονὴ Διονυσίου, ἔντυπα τοῦ Μητροφάνη «ἀρχιμανδρίτη Ρωσσίας» περνοῦν ὡσαύτως στὴν κατοχὴ τῆς ὡς ἄνω ἀγιορείτικης μονῆς, ἔντυπα τοῦ Θασίου τυπογράφου Σωτηρίου Δούκα περνοῦν στὴν κατοχὴ τοῦ ἀρχιμανδρίτη Μητροφάνη (πρβλ. *Γ. Κ. Παπάζογλου*, *Σεραφείμ...*, 414)· εἶναι ὥστόσο πλέον φρόνιμο, μὲ βάση ὅσα ὡς σήμερα γνωρίζουμε, νὰ δεχθοῦμε ὅτι τὰ δύο χφφ. τοῦ Σεραφείμ καὶ τὸ χφ. τοῦ Μητροφάνη, πρὶν περάσουν στὴν Βιβλιοθήκη τοῦ Νικολάου Καρατζᾶ, εἶχαν κοινὸν κάτοχο.

ἐπιτρέπουν νὰ ὑποθέσουμε ὅτι στὴν μονὴ Διονυσίου, ὡς τὰ μέσα τοῦλάχιστον τοῦ 19ου αἰῶνος, σωζόταν ἓνα ἀκόμη χφ. τοῦ Θασίου ἱερωμένου πού μᾶς παρέδιδε ἔργο (-γραμματικὴ) συντεθὲν ὑπὸ τοῦ ἰδίου· τὸ χφ. ἐνετόπισε ὁ Κωνσταντῖνος Μηνᾶς Μηνωίδης, κατὰ τὴν ἐπίσκεψή του στὴν μονὴ τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1841 (14/26-16/28 ἢ 17/29 Ἰανουαρίου). Πρόκειται γιὰ τὸ χφ. ἀρ. [9] τοῦ καταλόγου τοῦ Μηνωίδη πού μᾶς παρέδιδε «γραμματικὴ» συνταχθεῖσα «παρὰ τοῦ κυρίου Ζερβανοῦ ἐπισκόπου κὺρ Σεραφεῖμ»· ἀν δὲν πρόκειται γιὰ λάθος τοῦ Μηνωίδη καὶ δὲν ταυτίζεται τὸ χφ. τῆς καταγραφῆς του μὲ τὸ χφ. 339 (3873) τῆς ἰδίας μονῆς, πού δὲν μᾶς παραδίδει γραμματικὴ τοῦ ἐπισκόπου Τζερβενοῦ, ἀλλὰ τὸ «περὶ συντάξεως» κείμενο τοῦ Ἀπολλωνίου τοῦ Δυσκόλου, τότε πρόκειται γιὰ ἄγνωστο χφ. τοῦ Θασίου ἱερωμένου, τὸ ὁποῖο σήμερα λανθάνει³⁷.

Κατωτέρω δίνουμε πληροφορίες γιὰ πέντε νέα χφ., προερχόμενα ἀπὸ τὴν γραφίδα τοῦ λόγιου Θασίου ἱερωμένου, τὰ ὁποῖα καὶ θὰ πρέπει νὰ προστεθοῦν στὰ γνωστὰ ἤδη:

1. Albert Ier Βρυξελλῶν ἀρ. IV 1110

α. Χαρτῶος 197 φφ. 14×10 ἐκ. 1696

β. Εἴσοδος φυσικῆς ἀκροάσεως κατ' Ἀριστοτέλην (Θεοφίλου Κορυδαλλέως)³⁸.

Σχόλια: Στὸ φ. (Ar), κατὰ τὸν M. Wittek, διαβάζουμε σημεῖωμα: «*qui a été inscrit par une seconde main*»: «ἐγρᾶφη ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὸ ἀρχῆς^{ον} ἔτος ἀπὸ Χριστοῦ διὰ χειρὸς Σεραφῆμ ἱερομονάχου τοῦ ἐκ τῆς νήσου Θάσου τοῦ καὶ ἐπισκόπου χρηματίσαντος Τζερβενοῦ ἐν ἔτει σωτηρίῳ, αψι^φ, ἰαννουαρίου κθ', ὅστις ἐδιδάχθη τὰ ἀκροαματικὰ ταῦτα τῶν μαθημάτων πρῶτον παρὰ τοῦ σοφολογιωτάτου διδασκάλου τοῦ (sic) ἐν Κωνσταντινουπόλει πατριαρχικῆς σχολῆς κυρίου Σπαντωνῆ, τοῦ καὶ μεγάλου χαρτοφύλακος τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου, ἔπειτα παρὰ Σεβαστοῦ Τραπεζουντίου τοῦ Κυμνήτου διδασκάλου τῆς ἐν Βουκουρεστίῳ ἀθηντικῆς ἀκαδημίας»³⁹.

37. Paris. Suppl. gr. ἀρ. 654, φ. 257v (τις σχετικὲς πληροφορίες ἔχω ἀπὸ τὸν κ. Ζ. Μελισσάκη).

38. M. Wittek, ὁ.π..

39. Ταυτίζεται μὲ τὸ χφ. ἀρ. [106] τῶν καταλόγων τῶν ἐλληνικῶν χειρογράφων τοῦ Guilford: «Κορυδαλλέως Θεοφίλου ὑπομνήματα εἰς τὸ πρῶτον βιβλίον τῆς φυσικῆς. Συλλογισμοὶ καὶ ἐπιχειρήματα τοῦ ζ, ζ καὶ 8: βιβλίον τῆς φυσικῆς διὰ χειρὸς Ἰωάννου Καρνοφύλλου. Σειρὰ τῶν θεωρουμένων ἐπὶ τῇ φυσικῇ πραγματεία διὰ χειρὸς τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ῥαδάκη (sic) Καρνοφύλλου. Ἀποσημειώσεις ἐν τῇ φυσικῇ. Ὅτι ἀθάνατος ἡ λογικὴ ψυχὴ κατ' Ἀριστοτέλην. Γεωργίου Ὁμήρου μετάφρασις εἰς τὸ ἀπλοῦν τῶν φυσιογνωμικῶν

2. Berol. gr. αρ. 313

α. Χαρτῶος 479 φφ. 19,8×14,2 ἐκ. 1696

β. «Τοῦ σοφωτάτου κυρίου Θεοφίλου τοῦ Κορυδαλλέως εἰς φιλοσοφίαν προ-
διοικήσεις»⁴⁰.

Σχόλια: Στὸ τέλος τοῦ χειρογράφου («Am Ende der Handschrift»), φ. 478r, διαβάζουμε: «Εἴληφε τέλος ἡ παροῦσα βίβλος παρ' ἐμοῦ Σεραφεῖμ ἱερομονάχου τοῦ ἐκ τῆς νήσου Θάσου ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὸ ἀρχῆς' (1696) ἀπὸ Χριστοῦ· ἡ μὲν χεὶρ ἡ γράψασα σήφηται τάφω, ἡ δὲ γραφή μένει εἰς χρόνους πληρεστάτους», «Ἦν καὶ ἐδιδάχθην πρῶτον μὲν παρὰ τοῦ σοφωτάτου κυρίου Σπαντωνῆ καθηγητοῦ τοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως φρο-
ντιστηρίου, καὶ δεύτερον παρὰ τοῦ σοφωτάτου Σεβαστοῦ διδασκάλου τοῦ ἐν Βουκουρεστίῳ μουσείου· ὅς καὶ τὰ λοιπὰ τῶν τῆς φιλοσοφίας μαθημάτων ἡμᾶς ἐδίδαξεν ἐφεξῆς μέχρι τέλους», «εἰς τοὺς 1697 ἀπριλλίου 16 ἐτελειώσαμεν τὴν παροῦσαν πραγματείαν τῆς φυσικῆς ἀκροάσεως ἐν Κωνσταντι-
νουπόλει καὶ εἰς τοὺς 1699 φεβρουαρίου 15 ἐν Οὐγκροβλαχίᾳ», «εἰς τοὺς ἀρι-
ἐχειροτονήθη Τζερβενοῦ ἐγὼ ὁ ταπεινὸς Σεραφεῖμ», ἐνῶ σὲ ἀνάριθμο φ. τῆς ἀρχῆς διαβάζουμε: «εἰς τοὺς 1696 ἰαννουαρίῳ 27 ἀρχίσασμεν τὴν φυσικὴν»· στὸ πρῶτο καὶ τελευταῖο φύλλο («Auf dem ersten und letzten Blatt») ἀπαντᾷ ἡ γνωστὴ σφραγίδα τοῦ Σεραφεῖμ μετὰ τὸν Ἰωάννη Πρόδρομο καὶ ὄλο-
γυρα τὶς λέξεις «ΣΕΡΑΦΙΜ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΣ ΕΚ ΔΙΟΝΥΣΙΟΝ»⁴¹.

3. Πάτμου αρ. 795

α. Χαρτῶος 101 φφ. 19,8×13,9 ἐκ. 17ου αἰ.

β. Λειτουργίες⁴².

Σχόλια: Τὸ χφ. ἀποδίδεται στὸν Σεραφεῖμ ἀπὸ τὸν Λ. Πολίτη, ὁ ὁποῖος καὶ τὸ γνωρίζει ἐξ αὐτοψίας⁴³.

4. Διονυσίου αρ. 333

α. Χαρτῶος — «80» σχ. 18ου αἰ.

Ἄριστοτέλους. Ἄριστοτέλους περὶ ἀρετῶν. 12ον Χ.Κ.» (British Museum αρ. 8220, φ. 77r).

40. C. de Boor, ὁ.π. (τὸ χφ. βρίσκεται σήμερον στὴν Κρακοβία).

41. Ὁ C. De Boor θεωρεῖ τὸ «Διονύσιον» τῆς σφραγίδος χωρὶς τῆς Θάσου, γράφει: «Ortschaft auf der Insel Thasos?», C. de Boor, ὁ.π..

42. Δ. Καλλιμάχου, Πατμιακῆς Βιβλιοθήκης συμπλήρωμα. Ἄγνωστοι κώδικες, Ἐκ-
κλησιαστικὸς Φάρος XIII (1914), 268-269 (ὁ κώδιξ χαρακτηρίζεται «εὐχολόγιον» ἀπὸ τὸν Καλλιμάχο).

43. Δ. καὶ Μαρίας Πολίτη, ὁ.π., 617.

β. «'Αδήλου, τοπικῶν βιβλία η'», «'Ελεγχος τῶν περιεχομένων ἐνταῦθα. Πόσα τὰ γένη τῶν ἐπιχειρημάτων»⁴⁴.

Σχόλια: Κατὰ τὸν Λάμπρο, «ὁ κῶδιξ φαίνεται χειρὶ Σεραφεῖμ ἱερομονάχου τοῦ Θασίου»⁴⁵.

5. Μηνωίδη ἀρ. [9]

α. Χαρτῶος — «4ο» σχ. 18ου αι.

β. Γραμματικὴ συνταχθεῖσα «παρὰ τοῦ κυρίου Ζερβάνου ἐπισκόπου κὺρ Σεραφεῖμ».

Σχόλια: Τὴν πληροφορία γιὰ τὴν ὕπαρξιν τοῦ χειρογράφου στὴν Βιβλιοθήκη τῆς μονῆς Διονυσίου ἔχουμε ἀπὸ τὸν Μητῆ Μηνωίδη⁴⁶.

Ὅπως καὶ ἄλλοτε σημειώσαμε, ἀπὸ τὰ ὡς σήμερα γνωστὰ χφφ. τοῦ Θασίου ἱεράρχη μόνο ἓνα, αὐτὸ τῆς Πάτμου μὲ ἀρ. 795, ποὺ μᾶς παραδίδει λειτουργίες, εἶναι χφ. ποὺ δὲν μᾶς διασώζει κείμενα προοριζόμενα εὐρύτερα γιὰ διδασκαλικὴ-σχολικὴ χρῆσιν· ἀκόμη, ὅλα τὰ χφφ. τοῦ Σεραφεῖμ, ἂν βεβαίως δεχθοῦμε τίς χρονολογήσεις τῶν μὴ αὐτοχρονολογούμενων χειρογράφων, μὲ ἐξαιρέσιν ἴσως μόνο ἓνα, αὐτὸ τῆς μονῆς Διονυσίου ἀρ. 348 ποὺ γράφεται τὸ 1694⁴⁷, θὰ πρέπει νὰ ἔχουν γραφεῖ εἴτε στὴν Κωνσταντινούπολη, εἴτε, ἀργότερα, στὶς Παραδουάβιες Ἑγεμονίες. Ἐὰν δεχθοῦμε πῶς τὸ χφ. Διονυσίου ἀρ. 348 γράφεται στὴν μονὴ Διονυσίου, ἐντύπωση θὰ προξενοῦσε τὸ πῶς εἶναι δυνατὸν ὁ ἱερομόναχος Σεραφεῖμ νὰ ἀντιγράψει τὸ 1694 στὴν μονὴ τῆς μετανοίας τοῦ ἓνα χφ., ποὺ μᾶς παραδίδει κείμενα ἀμιγῶς διδασκαλικά-σχολικά, τὴν λογικὴ τοῦ Θεοφίλου Κορυδαλλέως ποὺ διδάσκεται τὰ ἴδια χρόνια στὸ τμήμα «ἐπιστημῶν» (-στὸ ἀνωτέρω δηλ. τμήμα) τοῦ «Φροντιστηρίου» τῆς Κωνσταντινουπόλεως⁴⁸. Ἐπανερχόμενοι λοιπὸν στὸ θέμα τῆς φοιτήσεως τοῦ Σεραφεῖμ στὴν Πατριαρχικὴ Ἀκαδημία, μήπως θὰ πρέπει νὰ δεχθοῦμε ὅτι ὁ τελευταῖος, ὄντας ἱερομόναχος τῆς μονῆς Διονυσίου, φοιτοῦσε στὸ «Φροντιστήριον» τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸ 1694, ἐπέστρεψε στὴν μονὴ τῆς μετανοίας τοῦ 1695, γενόμενος ἡγούμενος, γιὰ νὰ ἐπανακάμψῃ τὸ ἀμέσως ἐπόμενο ἔτος, 1696, στὴν Βασιλεύουσα γιὰ νὰ συνεχίσει

44. Σπ. Λάμπρου, Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἁγίου Ὁρους ἑλληνικῶν κωδίκων, Καῖμπριτζ 1895 (ἀναστ. ἔκδ. Ἄμστερνταμ 1966), I, 412.

45. Ὁ.π..

46. Σχετικῶς πρβλ. ἀνωτέρω.

47. Σπ. Λάμπρου, ὁ.π., 416.

48. Σχετικῶς βλ. ἀνωτέρω.

τις «άνώτερες» σπουδές του. Στο ἐρώτημα αὐτό, ὅπως καὶ σὲ ἄλλα ἀφορῶντα στὸν ἴδιο τὸν Σεραφεῖμ, καὶ καταγραφέντα ἀνωτέρω, ἢ καὶ σὲ ἐρωτήματα ποὺ ἀφοροῦν στοὺς λοιποὺς Θασίους λογίους καὶ ἱερωμένους τῶν Παραδουναβίων Ἑγεμονιῶν, εὐελπιστοῦμε ὅτι θὰ μπορέσουμε, μὲ τὴν πρόοδο τῶν ἐρευνῶν, νὰ δώσουμε σύντομα ἀπαντήσεις.